

Artist in residence

In de zomer van 2018 was Lieke Frielink als artist in residence te gast in de StrandLAB-caravan. Met artist residencies biedt StrandLAB Almere ruimte aan nationale en internationale schrijvers, kunstenaars en onderzoekers. Zij kunnen daar, terwijl ze er logeren en werken, het gebied inspireren vanuit hun eigen specialisme.

Lieke Frielink deed cultuurhistorisch onderzoek en schreef verhalen over het ontstaan van het Almeerderstrand en de directe omgeving. Het onderzoek heeft zijn uiteindelijke vorm gekregen in twee korte verhalen met illustraties waarin fictie gebruikt wordt om de feitelijkheden van het onderzoek te verwerken tot een aansprekend verhaal. De verhalen gaan over het landschap in relatie tot de mens en dan met name wie er aan het ontstaan van het landschap gewerkt hebben.

De korte verhalen

Verhaal 1: Voor altijd eb

De transformatie van zee, naar land, naar stad valt in het tijdsbestek van één mensenleven te vatten. Om dit bijzondere gegeven tastbaar te maken, is het verhaal Voor altijd eb geschreven vanuit de ogen van één hoofdpersoon die als visserszoon en later als dijkopzichter de gehele transformatie meemaakt.

Verhaal 2: Honderd jaar zand

Honderd jaar zand is opgezet als drieluik. Vanuit de ogen van drie historische personen zijn hun dromen en ontwerpvisies in vertelvorm neergezet en verbonden, waarbij het 'veraangenamen' van het overwegend technische landschap van de Flevopolder centraal staat. De nadruk ligt op het ontstaan van het idee van de eerste vrouwelijke ingenieur van Nederland, Elze van de Ban, om strandjes buitendijks aan te leggen en zo harde kustlijnen te voorkomen en recreatie aan het water mogelijk te maken.

De zinnen die een plek hebben gekregen in de Strandwachters zijn in de verhalen in dit boekje met de desbetreffende Strandwachter gemarkeerd.

Voor Altijd Eb

De zee

Het was 28 mei, 1932. De zon scheen en er stond een stevige zuidwestenwind. De vader van de zesjarige Klaas tikte met zijn vingers op tafel terwijl hij onafgebroken door het raam over de zee staarde. Het was stil in huis, alleen de klok aan de wand tikte zenuwachtig. 'Klaas', zei zijn moeder zacht, 'zet de radio maar aan, het kan elk moment zover zijn.' De hele ochtend durfde hij zich al met geen vin te verroeren en nu draaide hij voorzichtig aan de knop, waarop de hele woonkamer zich vulde met het commentaar van een enthousiaste radioverslaggever.

'Nog maar zeven meter te gaan!', werd er geroepen. Er klonk luid applaus van de aanwezigen. De witte stoom vermengd met zware slierten rook van de schepen stak prachtig af tegen de helderblauwe hemel, zo werd gezegd. De kranen gingen nu echt aan het werk en grote bonken keileem plonsden in het gat van de diepe geul die de Vlieter had geheten. Het water stroomde zo snel en zo veel als het nog kon door de nauwe opening, totdat Kraan 6 er met de laatste lading keileem nu een definitief einde aan maakte. Het is twee minuten over één. De Afsluitdijk is gesloten. 'This is one of mankind's better moments!', riep een Britse journalist door de microfoon van de verslaggever. 'Rij straks over de Afsluitdijk en je voelt je vervuld van optimisme over de mensheid.'

Maar deze vreugde gold niet voor iedereen. In Urk ging op een aantal plekken de vlag half stok, de Zuiderzee is vanaf nu geen zee meer. Straks zal hun eiland geen eiland meer zijn. Maar bovenal zullen zij geen vissers van de Zuiderzee meer zijn.

Tien jaar later

De Zuiderzee was het IJsselmeer geworden en het begin van de nieuwe Noordoostpolder was gemaakt. 'Wakker worden Klaas!' De kou van de nacht slaat om zijn lijf wanneer zijn vader in een ruk de warme wollen deken van hem aftrekt. 'We moeten snel zijn, dan zijn we een van de eersten.' Klaas springt op en trekt zo snel als hij kan zijn kleren aan. Door het raam ziet hij dat er meer lichten aangaan in de straat, ze moeten inderdaad opschieten. De afgelopen dagen was het spannend wanneer de laatste plas water weggemalen zou worden en de zeebodem na twee jaar pompen helemaal zichtbaar zou zijn.

EEUWIG
EB

Zijn moeder had gehuild toen de dijkkring van de nieuwe Noordoostpolder tegen Urk werd aangeklampt. Dat was inmiddels al drie jaar geleden, toen de burgemeester van Urk de hand had geschud met de burgemeester van Lemmer. Maar nooit zou zij eroverheen fietsen of lopen, had ze gezegd. Zelfs niet als dat de kortste route zou zijn. Nooit.

De afgelopen dagen had Klaas wel vaak op de nieuwe dijk gestaan. **Het was een vreemd gezicht om de zee te zien wegtrekken, als een soort eeuwig eb.**

Ineens keek hij niet meer uit over wilde golven maar zag hij de zeebodem bijna helemaal tevoorschijn komen.

Als hij goed keek, zag hij al de boorden van de rechte lijnen van de toekomstige polderkanalen. Kaarsrecht waren ze. Hij had er vaak lang naar staan kijken omdat hij het een adembenemend mooi gezicht en zo knap vond dat er helemaal geen kronkels in die kanalen zaten. Hij had de baggerschepen op zee nog gezien, wanneer hij meevoer met zijn vader. Bij het uitbaggeren van die kanalen woelde alle modder omhoog. Soms leverde dat prachtige cirkelachtige vormen op in het water. Hij vroeg zich dan af hoe de baggerschepen wisten waar ze heen moesten en zo recht konden varen.

Het laatste stuk zee had zich niet eenvoudig gewonnen gegeven. Een stevige wind had de laatste waterbel helemaal naar de andere kant van de polder geblazen. Het heeft bijna een dag geduurd voordat de wind weer draaide en het gemaal het laatste stuk zee kon wegpompen.

En toen was het zover, vier uur vroeg in de nog donkere en koude ochtend. De vissers hadden het plan om de laatste vissen van de bodem te halen. Ook al had de dienst Zuidelijke IJsselmeerpolders gewacht met het afdammen tot na de trek van de ansjovis om de vissers een laatste vangst te gunnen. Zijn moeder had verteld dat die vangst lang niet genoeg had opgebracht. Het was een drukte van jewelste geweest op het steeds zoeter wordende IJsselmeer. 'Help je vader', had zijn moeder hem gezegd. 'Je weet hoe belangrijk dit is voor hem. Op de zeebodem ligt zijn pensioen te spartelen.'

ZEE
BODEM

Toen ze aankwamen bij het gemaal, stonden er al veel vissers op de dijk. Met koud geworden koffie in hun hand namen zij het schouwspel in zich op. **Het zeewater lag als een dunne zilverzijden lap over de zeebodem,** glimmend door het maanlicht en zacht rimpelend door de wind. **Het zijden vormde zich tussen de ribbels van wat nu alleen nog een verstilde nagedachtenis was van de ooit zo woeste golven.** Af en toe zag je de huid van een spartelende vis glinsteren, zoals zeevonk de zee 's nachts kon laten flitsen wanneer het warm zomerweer was. Klaas kneep zijn ogen half dicht. Want als je door je wimpers keek, was het net alsof je de zee zag.

VISSEN

Zwijgend liepen de vissers gezamenlijk het dijktaf af, de zeebodem op. Met lieslaarzen aan trokken ze met sleepnetten door de ondiepe, nog zoute plassen en de voorgetrokken kanalen om de laatste levende vissen te vangen. **Op de droge delen grond zag je wonderbaarlijk genoeg dat de vissen in scholen op de bodem waren beland.**

Precies zoals ze gezwommen hadden, allemaal met hun kop een kant op.

‘Nog nooit heeft de overheid op zulke grote schaal mensen brodeloos gemaakt’, las zijn vader voor uit de krant. Waarop hij hem dichtdeed en met een klap op tafel sloeg. De andere vissers uit het dorp waren bij hen thuis langsgeslagen. Sinds kort zat zijn vader in allerlei groepjes met andere vissers om te vergaderen over hun toekomst en die van hun zoons. Al in 1920 had de Zuiderzeeraad ene meneer Vissering langs de vissersdorpen gestuurd om hierover te praten. Alleen zagen de vissers toen niet in hoe hij, als president van de Nederlandsche Bank, hen zou kunnen helpen. Ze moesten ander werk zoeken of de Noordzee opgaan, had hij tegen hen gezegd. Maar hun boten en gereedschappen waren allemaal ingericht op vissen in ondiep water. Als dat geen oplossing was, konden ze toch boer worden in de nieuwe polders? De meneer van de bank leek maar niet te begrijpen dat het nog lange tijd zou duren voordat de polder ook echt bewoonbaar zou zijn. Op schadeloosstelling hoefde de vissers niet te rekenen. Vijf jaar na het bezoek van de Zuiderzeeraad was er besloten tot een voorstel dat de Zuiderzeesteunwet heette. Ze konden twaalf gulden per week krijgen, als een soort armenzorg.

Aan tafel werd hard gesproken. Zijn vader wilde op het nieuwe IJsselmeer gewoon doorvissen, ook al zou het water bij elke nieuwe polder steeds kleiner worden. Een aantal was het met hem eens. Maar heel wat vissers aan tafel bespraken de mogelijkheden om achter de dijk in de Noordzee te gaan vissen. Ook wilden ze omscholing tot een ander beroep bespreekbaar maken, in ieder geval voor hun zoons. Klaas luisterde aandachtig. Een van de mannen vertelde dat zijn zoon nu al sloten kon gaan graven in de polder. Het zou zwaar werk zijn, maar het zou ook een inkomen opleveren. Zijn vader beet de man toe dat hij geen echte visser was. Tot wel zes generaties terug was er gevestigd in zijn familie, dus ook Klaas moest visser worden. Er zullen geen sloten gegraven worden door zijn zoon, op de plek waar de vissen hadden moeten blijven zwemmen.

Klaas sprong op zijn fiets en sloeg linksaf in plaats van rechtsaf. Hij wierp voor de zekerheid nog een blik achterom. Hij had tegen zijn vader gezegd dat hij een vriend verderop in het dorp zou opzoeken, maar eigenlijk wilde hij de kersverse polder in, die zo mooi weids en leeg was. De Rijksdienst was begonnen met het klaarmaken van de poldergrond.

van tenniserackets onder hun schoenen droegen. Dat gebeurde op sommige plekken nog steeds. Zelf had hij zijn twee plankjes uit de schuur meegenomen. Hij bond ze met een stuk touw om zijn laarzen, liep het eiland af en stapte de zeebodem op, de lege polder in. Verderop stond de schaftkeet van de werkmannen. Het was een klein houten hutje om in te schuilen. Als ze klaar waren en verder moesten, tilden ze het huisje op en droegen ze het mee. Ze groeven kilometers lange greppels met een schop, waarvan hij wist dat ze die schop de zweetlepel noemden. Klaas mocht meekijken met de mannen die grote kaarten in hun handen hadden en werkten met allerlei meetinstrumenten. Het moest allemaal heel precies. ‘Als je dit ook wilt leren, jongen, dan moet je naar de landbouwwinterschool of je aanmelden bij de Rijksdienst. Er komen nog heel wat polders aan!’

Het land

Het was 1962. Als het mooi stil weer was kreeg Klaas vaak de opdracht om met de boot langs de uitgezette dijken te gaan varen. Hij controleerde dan de meetstoelen vanaf het water. De lange palen met daaromheen een plateautje van hout waren diep de bodem ingeslagen. Ze waren zeker zeven meter lang maar staken net boven het water uit. Er zat een pijler op, een grote bronzen bout waarop hij de meetinstrumenten af kon stellen. De pijlers waren geijkt volgens de Rijksdriehoekmeting door gebruik te maken van vaste ijkpunten op het oude land, zoals een kerk.

De dijk van de Zuidelijke polders was zichtbaar gevorderd. Een scherpe lijn sneed dwars door het water en maakte verderop een prachtig scherpe bocht. Hij keek richting Muiden en fantaseerde over de brugverbinding die daar tussen de nieuwe Zuidwestelijke polderstad en het oude land zal komen. Wat een magisch werk had hij toch, dat hij meewerkte aan het scheppen van nieuw land. ‘Mankind’s better moments’, herinnerde hij zich nog van de radioverslaggever toen de Afsluitdijk sloot. Want dat was het.

Op de terugweg voer hij rustig langs de Oostelijke polder, die vol met goudgeel, wuivend riet stond. Toen de polder in 1957 was drooggefallen, hadden ze met helikopters de moerasachtige zeebodem met riet ingezaaid om de grond

BRAN-
DEND
RIET

droger te krijgen. De zaaihelikopter heette De Kolibrie, maar de bijnaam Kilobrie was minstens zo toepasselijk met al die kilo's rietzaad in zijn buik.

Ondanks dat de wind heel zacht was, rook hij toch de brandlucht die van de polder afkwam. Het riet had inmiddels genoeg water uit de bodem opgenomen waardoor er koolzaad ingezaaid kon worden, maar dan moest eerst al het riet weg. **De Rijksdienst stak enorme oppervlakten in brand waardoor er flinke zwarte rookpluimen uit de polder opstegen.** Inmiddels brandde de Rijksdienst het riet af in kleine vakken met gemaaide wegen ertussen. Dat kwam omdat ze in Amsterdam klaagden over zwart wasgoed. **Kennelijk dreef de wind de rook zo ver naar de overkant dat de witte lakens die buiten aan de balkons te drogen hingen vol roet kwamen te zitten.** Met die vakken probeerden ze het vuur wat te doseren, maar toch ontkwamen ze er niet altijd aan. Grote dingen gebeurde hier, dacht Klaas, dat merkt iedereen nou eenmaal, in meer of mindere mate.

Thuisgekomen zag Klaas een brief op de keukentafel liggen. Zijn vrouw had al gezien dat het waarschijnlijk het handschrift van zijn moeder was. Snel scheurde Klaas de enveloppe open. In zestien jaar tijd was dit nu de derde brief die hij van zijn moeder ontving. Het contact was nooit meer hersteld nadat hij, zo vlak na de oorlog, uit huis was gegaan. Hij had het voor elkaar gekregen om bij de Rijksdienst te gaan werken, ondanks dat zijn vader zijn aanmeldingsbrief had achtergehouden. Zijn vader had hem een verrader genoemd omdat hij als enige zoon gebroken had met de familietraditie van vissers. Dat hij zich ook nog had aangesloten bij de droogleggers van de Zuiderzee, maakte dat hij het huis uit had moeten.

Zijn moeder schreef dat zijn vader de Oostelijke dijkkring had leeggevestigd. Het liefst zou hij op de randmeren blijven vissen, ook al visten verreweg de meeste Urkers nu op de Noordzee. Maar lang niet iedereen, voor veel vissers was er een einde aan hun beroep gekomen. In Spakenburg en Elburg had zich een ramp voltrokken, schreef ze. De burgemeester had het goed gevonden om de vissersschepen die nu bewegingsloos in de haven lagen tot zinken te brengen, net buiten de haven. Het 'Sjutenkarkhof', het scheepskerkhof, heet het inmiddels. Een vereniging van jongemannen die de zee niet meer kenden, had zelfs ter gelegenheid van het Koninginnedagfeest de schepen in de fik gestoken. Het had zijn moeder zeer verdrietig gestemd. Alleen in de laatste regel van de brief feliciteerde zij Klaas uit beleefdheid met de geboorte van zijn eerste kind.

De duinen

‘Opa, we zijn helemaal daar geweest!’ met zijn vingertje wijst het kind richting de Hollandse Brug. Klaas staat naast zijn zoon tot aan zijn knieën in het IJmeer en kijkt hoe zijn kleinkinderen terugkomen van hun zeilles in de kleine Optimistjes. Hij merkt dat hij trots is dat zijn kleinkinderen het varen zo jong al aardig onder de knie hebben.

HAVEN

De wind fluit zacht door de masten van de boten in de haven achter hem. Het doet hem denken aan de vissershavens van vroeger. Aan de overkant ziet hij hoe de wind onder het blad van de zilverpopulieren blaast, waardoor de zo mooie wit viltige onderkant de bomen een witte gloed geeft. Een stukje verderop klinkt het regelmatige gedreun van de heipalen, het voor hem geruststellende geluid dat aangeeft dat het polderproject geslaagd is. Men is er gaan wonen en heeft het zich al aardig eigen gemaakt.

Hij moet toegeven dat hij was geschrokken toen zijn zoon vertelde dat hij in de duinen ging wonen. ‘Maar je blijft toch in de polder wonen?’, had hij verrast gevraagd. Blijkbaar waren de duinen nu de polder ingebracht en over de dijk heen gelegd, iets wat hij zich lastig voor had kunnen stellen. Voor hem is de dijk het grootse, alles bepalende landschaps element, dat krachtig en opvallend de haarscherpe grens tussen water en land vormt. En, zijn liefde voor deze dijken had betekend dat hij zijn vader nooit meer had gezien.

Als ze teruglopen naar het huis van zijn zoon glijden de kinderen gillend van plezier een duinheuvel af. Klaas besluit dat hij niet zo wil zijn als zijn vader, door zijn zoon te belasten met de gedachte dat hij in heuvels gestort zand woont die inmiddels zijn levenswerk bedekken. De duinen doen immers ook denken aan de zee. Misschien dat zijn zoon en de bewoners van dit gebied onbewust de zee missen, net zoals hij de zee van zijn jeugd nog elke dag mist.

Nawoord

De verhalen zijn een verzameling van historische gebeurtenissen, gebaseerd op theoretisch onderzoek. Doordat deze gebeurtenissen verteld worden door de ogen van verschillende personages zijn het geromantiseerde verhalen geworden. De verhalen dragen bij aan de verbeelding van een theoretisch of technisch verslag van een historische gebeurtenis. Hoe zag bijvoorbeeld de pas drooggelegde zeebodem eruit? Stonken de vissen? Hoe komen de bochten in de dijk? Waar komt het Almeerderstrand vandaan?

Veel van de gebruikte historische gebeurtenissen en persoonlijke verhalen aan de hand van interviews kennen geen of weinig beeldmateriaal, waardoor mijn eigen voorstellingsvermogen een rol speelt in de vertellingen. Dit is alleen ingezet ten behoeve van een prettig verloop van een verhaal, gezien de gebeurtenissen nauwelijks afwijken van wat ik vond tijdens mijn onderzoek.

De verhalen heb ik zoveel mogelijk gericht op de nieuwe ontwikkelingen van de Kustzone Almere Poort.

Door het schrijven gaat de verbeelding spreken waardoor er vervolgens mogelijkheden voor fysieke beeldvertalingen ontstaan.

Almere is een jonge, moderne stad. Ze is gewend veelvuldig vooruit te kijken. Ondanks de jonge leeftijd van de stad en het net zo jonge omliggende landschap, is het moment aangebroken om het verleden en het heden te gaan verbinden. Het leggen van linken, het ontdekken van patronen en parallellen dragen bij aan de identiteitsopbouw van de stad. Verhalen moeten gaan leven, gaan rondzingen en doorverteld worden, om ons steeds meer thuis te laten voelen in Almere.

Lieke Frielink, zomer 2018

Bronvermelding

Boeken:

Ban, E., F., van den, De Provinciale indeling van de IJsselmeerpolders
Berg, J.J., Hartog, F., den, The changing of the guards
Berg, J.J., Stassen, B., Peetvaders van Almere
Frieling, T., Gerretsen, T., Cultuurkaart van Flevoland
Guarda, S., Cornelis van Eesteren, Ontmoeting met de Avant-garde
Hakkenes, E., Polderkoorts
Ham, W., van der, Verover mij dat land, Lely en de Zuiderzeewerken
Hanse, L., Zover je keek was er niks
Hemel, Z., Het landschap van de IJsselmeerpolders
Jansen, S., Ondanks de zwaartekracht
Lörzing, H., Een kunstreis door Flevoland
Spierings, M., Westelijk van de Knardijk
Stassen, B., Het DNA van Almere
Thijssse, J., TH., Een halve eeuw Zuiderzeewerken
Vriend, E., Het nieuwe land
Wolffram, D., J., 70 jaar ingenieurskunst

Internet:

www.flevolandsgeheugen.nl
www.zuiderzeecollectie.nl
<https://digitaalergegoed.almere.nl>
<http://hetflevolandsarchief.nl/>

Interviews en gesprekken:

Thijs Gerretsen
Hans Laumanns
Jan Frans de Hartog
Jan Wouter Bruggenkamp
Betje Koolhaas

Naslagwerk uit archieven:

-interview met Piet Kelder, door Andre Geurts, 1996, over Elze van den Ban
-Enkhuizer courant, Kroniek Enkhuizen, Klaas Koeman, 'Dagdromen over toekomstig Markerwaard',
over Elze F. van den Ban
-Hoorn, West-Friesland en de Markerwaard, door Elze F. van den Ban

Filmbeeld:

Hollands licht, Pieter-Rim de Kroon en Maarten Kroon, 2003
Almere Duin, KUNKAmedia, in opdracht van Amvest, 2014